

ઘોરણુ : 5

ગુજરાતી

13. ભારત રન્ન : ડૉ. આંબેડકર

- ડૉ. હસ્તયદા પંડ્યા

આજનું આયોજન

- લેખિકા પરિચય
- પ્રસ્તાવના
- પાઠશાળા અને સમજૂતી
- શબ્દાર્થ
- સ્વાધ્યાય

લેખિકા પરિચય

ડૉ. હસ્મુદા પંડ્યા

જન્મ : 21 જુલાઈ 1993

સ્થળ : અમદાવાદ

લેખિકાશ્રી ડૉ. હસ્મુદા પંડ્યા વાર્તાકાર, કવિત્રી, વિવેચક,
નિબંધકાર, અને સંપાદન તરીકે જાણીતા છે.

કૃતિઓ : ઉધાર, હું, ખૂંધ અને સમડી, શેત પીંછાનો દેશવટો

વાર્તાસંગ્રહો : માદક દરિયો ન હું, શેત પંખીનું સામ્રાજ્ય

ગુજરાતી સાહિત્ય અકાદમી એવોડ, મમતા એવોડ, તાંડેશ્ય

પુરસ્કાર

પ્રસ્તાવના

પ્રસ્તુત એકમમાં લેખિકાએ દલિતો, પીડિતો અને શ્રી-ઉજ્જ્વલિ
માટે જીવન સમપ્રિત કરનાર ડૉ. ભીમરાવ આંબેડકરનાં જીવન
અને કાચોનો ટૂંકો પરિચય કરાવ્યો છે.

ડૉ. આંબેડકરે ભારતનું બંધારણ ઘડીને બંધારણના ઘડવૈયા
તરીકે ખ્યાતિ મેળવી હતી. તેઓને 'ભારતરળ' ના ઉચ્ચ
ખિતાબથી પુરસ્કૃત કરવામાં આવ્યા હતા.

પાઠશ્રવણ અને સમજૂતી

આશરે સો-સવા સો વર્ષ પહેલાંની આ ઘટના છે. છ વરસની કુમળી વયના એક બાળકે પોતાની માતા ગુમાવી છે. એના પિતા રામજીભાઈ લશ્કરી શાળામાં શિક્ષક છે. માતૃસુખ ગુમાવનાર પુત્રના વાંકડિયા વાળમાં પિતા હાથ પસવારી રહ્યા છે. ચારેય દિશાઓમાં એમને જણે કે અંધકાર દેખાઈ રહ્યો છે : “મારા આ સૌથી નાના દીકરાનું શું થશે ?

હું એને સંભાળી શકીશ ? એની માતાનું સ્થાન
લઈ શકીશ ?” થોડી વારમાં જ એમણે મક્કમ
નિર્ધાર કરી લીધો.

નાનકડા લીમરાવને હું ભણાવી-ગણાવીને સારો નાગરિક બનાવીશ. ત્યારે ૪

એની માતાને સાચી અંજલિ મળશે. પિતાએ પુત્રને હૈયાસરસો ચાંપી દીધો.

૭ વરસનો એ બાળક તે બીજું કોઈ નહિ. આપણા દેશના બંધારણના ઘડવૈયા

ડૉ. બાબાસાહેબ આંબેડકર. એમનું મૂળ નામ લીમરાવ. માત્ર છ વરસની ઊંમરે

એમની માતા લીમાબાઈનું અવસાન થયું.

દલિતો અને પીડિતો માટે જીવન સમર્પિત

કરનારા ડૉ. લીમરાવ આંબેડકરનો જન્મ

મધ્યપ્રદેશ રાજ્યના મહૂ ગામમાં ૧૪

એપ્રિલ, ૧૮૯૧માં થયેલો. લીમરાવ રંગે

ઘઉંવણો હતા.

એમનું કપળ વિશાળ હતું. વાળ તો એવા વાંકડિયા કે જોનારની આંખ ઠરે. નાક ટચૂકડું પણ આંખો પાણીદાર. પરિવારમાં એ સૌથી નાના એટલે મા-બાપના લાડકોડ સારી પેઠે પામ્યા, પરંતુ દુર્ભાગ્યે માતાનું સુખ વહેલું છીનવાઈ ગયું.

એ જમાનામાં સમાજમાં જ્ઞાતિપ્રથાનું દૃષ્ટાંત જોરમાં !
ઉંચ-નીચના ભેદભાવ પાર વિનાના.

ભીમરાવને પણ ઘણું સહન કરવાનું આવ્યું. ભણવામાં તેજસ્વી એવા ભીમરાવને આ અપમાનથી ખૂબ જ લાગી આવતું. એ સમયે આવડત નહોતી જોવાતી, જ્ઞાતિ જોવામાં આવતી હતી.

એ વાત એને ભારે કઠતી હતી. પોતે મોટો થઈને આ અન્યાયનો વિરોધ કરશે
એવો સંકલ્પ કરેલો. “રત્ન તે કંઈ ઢાંકયું રહે?”

લીમરાવની પ્રતિભાથી પોરસાયેલા વડોદરાના મહારાજા સયાજીરાવ
ગાયકવાડે એને ઉચ્ચ અભ્યાસ માટે શિષ્યવૃત્તિ આપી, પછી તો જાણે
લીમરાવના પગે પાંખો જ ફૂટી !

સ્નાતક થયા પછી લીમરાવને વધુ અભ્યાસ માટે વિદેશ જવાની તક પણ
સાંપડી. ચોમેર અંધકારમાં જાણે ઉજસનું એક કિરણ પ્રગટ્યું. વિદેશમાં પણ
લીમરાવ એવા જ વિદ્યાપ્રેમી રહ્યા.

પાર વિનાની આર્થિક તંગી હોવા છતાં પેટે પાટા બાંધીને તેઓ સંદર્ભ ગ્રંથોની ખરીદી કરતા. ભીમરાવ હવે ડૉ. ભીમરાવ આંબેડકર બન્યા.

એમ. એ., પીએચ.ડી. અને ડી. લિટ સુધીની પદવી એમણે પ્રાપ્ત કરી. કાયદો અને અર્થશાસ્ત્રનો અભ્યાસ એમણે લંડન જઈને કર્યો.

ડૉ. આંબેડકરની પુસ્તકપ્રીતિ વિશે જાણીને તો આપણાને આનંદ સાથે નવાઈ પણ થશે ! સમયનું મૂલ્ય તેઓ સમજ્યા હતા અને એટલે જ એમનો કુરસદનો સમય વાચનમાં જ વ્યતીત થતો.

અનુકૂળતા થાય કે તરત જ તેઓ પુસ્તકોની ફુકાને પહોંચી જતા. આશરે બે હજાર જેટલા ફુર્લબ ગ્રંથોનો એમણે સંગ્રહ કર્યો હતો.

પેટની ભૂખ વેઠીને પુસ્તક ખરીદનાર વ્યક્તિ મહાન કાયદાશાસ્ત્રી ન બને તો જનવાઈ ! ડૉ. બાબાસાહેબ તો એવા પુસ્તકપ્રેમી કે દુર્લભ પુસ્તક મેળવવા વહેલી સવારે માઇલો લગ્ની ચાલીને વાંચનાલયે જાય ! મોડે સુધી વાંચનાલયમાં બેસીને વાંચ્યા કરે. ત્યાંથી પાછા આવીનેય પાછું વાંચવાનું ! છે ને નવાઈબરી વાત !

સંઘર્ષો વેઠીને આટલું ઊંચા દરજજાનું શિક્ષણ મેળવ્યા પછી ડૉ. ભીમરાવને નોકરી તો મળી, પરંતુ એ વખતના આપણા સામાજિક દૃષ્ટાંતો અસ્પૃશ્યતાનો પણ કડવો અનુભવ થયો. તે એટલે સુધી કે, એમની જ ઓફિસનો પટાવાળો પણ એમની સાથે ગેરવર્તીવ કરતો હતો !

ડૉ. આંબેડકરને થતું કે, પોતે ભણી-ગણીને સારી જગ્યાએ નોકરી કરે છે છતાં જો આ રીતે અપમાનિત થવું પડતું હોય તો પછી મારા અભણ અને આર્થિક રીતે નબળા શાંતિબંધુઓની સ્થિતિની તો વાત જ શી કરવી? આ તો સામાજિક અન્યાય કહેવાય. માનવમાત્ર સમાન છે, કોઈ ઊંચું કે નીચું નથી. તો પછી આવું કેમ ?

તેમણે 'મૂકનાયક' નામનું એક પાક્ષિક શરૂ કર્યું. માત્ર લેખ કે પુસ્તકો લખીને તેઓ અટકી ન ગયા કર્મશીલ પણ બન્યા. 20 જુલાઈ, 1924ના રોજ એમણે 'બહિજૃત હિતકારિણી સભા' નામની સંસ્થાની સ્થાપના કરી. આ સંસ્થા દ્વારા સામાજિક ઉત્થાનની અનેક પ્રવૃત્તિઓ થવા લાગી.

છાત્રાલયો - વાંચનાલયો - શૈક્ષણિક વગ્ઝો અને સ્વાધ્યાય મંડળો પણ ખોલવામાં

આવ્યાં. સાથે સાથે પ્રજાની આર્થિક સ્થિતિ સુધારવાના આશયથી ઔદ્ઘોગિક અને
કૃષ્ણવિષયક શાળાઓ આ સંસ્થા ચલાવવા લાગી.

શિક્ષણ વગર સમાજનો ઉત્કર્ષ શક્ય જ નથી. એ સત્ય ડૉક્ટર આંબેડકર સમજી
ગયા હતા. સમાજની કેટલીક જ્ઞાતિઓની જેમ જ સ્ત્રીઓની સ્થિતિ પણ દયનીય
હતી. ડૉ. બાબાસાહેબનું દય આ જોઈને પીગળી જતું. સ્ત્રીઓ માટેના સમાજના
કાયદા એટલા તો નિર્મિત અને આપખુદ હતા કે ન પૂછો વાત ! ડૉ. બાબાસાહેબ
આંબેડકરે સ્ત્રીઓને પણ શિક્ષણ પ્રત્યે અભિમુખ કરી બાળલગ્નનો વિરોધ કર્યો,
વિધવા વિવાહનું સમર્થન કર્યું.

સ્ત્રીને પણ એનો વારસાહક મળવો જ જોઈએ એવો આગ્રહ સેવનાર પણ
અલબત્ત, બાબાસાહેબ જ હતા ! બાબાસાહેબનું એક સૂત્ર ગાંઠે બાંધવા જેવું છે :
“શિક્ષિત બનો, સંઘર્ષ કરો અને સંગઠિત બનો.’ તેઓ સ્ત્રીને સમાજનું આભૂષણ
લેખાવતા.

સ્વતંત્ર ભારતમાં - ‘કાયદાપ્રધાન’ બનેલા બાબાસાહેબે ભારતીય સંવિધાનમાં
પણ ‘લિંગલેદ’ નષ્ટ કરીને નારીને ગૌરવપ્રદ સ્થાન અપાવ્યું. સ્ત્રીને શિક્ષણ
મેળવવાનો, સત્તાસ્થાને પહોંચવાનો, વિવાહ વિચ્છેદનો, પિતાની મિલકતમાં
ભાગ મેળવવાનો અને પુનઃલગ્નનો અધિકાર પણ અપાવ્યો.

કાયદાઓની સાથે સાથે બાબાસાહેબે સ્રી-શિક્ષણને ઉત્તેજન મળે એવી
શુભનિષ્ઠાથી પ્રેરાઈને વિદ્યાર્થીનોને ફીમાં છૂટ અપાવી, છાત્રાલયો બાંધવા
માટે વિનામૂલ્ય જગ્યા અપાવી, નિધિ એકત્ર કરીને ભોજનની વ્યવસ્થા પણ
કરાવી. એટલું જ નહિ, સ્રીઓને મતદાન કરવાનો અધિકાર મળે એ માટે આગ્રહ
સેવનાર પણ બાબાસાહેબ જ હતા !

ડૉ. બાબાસાહેબ પ્રખર દેશભક્ત પણ હતા. આઝાદીના જંગમાં પણ એમની
મહત્વની ભૂમિકા હતી. મહાત્મા ગાંધી સાથે પણ એમણે કાર્ય કરેલું. એમની
સાથે વખતોવખત મતલેદો પડવા છતાં બાપુ પ્રત્યે ડૉ. બાબાસાહેબને સંપૂર્ણ
આદર હતો.

ડૉ. બાબાસાહેબ કેવળ રાજકીય આજાઈ જ નહોતા ઝંખતા, ખરી આજાઈ તો
આર્થિક, સામાજિક અને શૈક્ષણિક આત્મનિર્ભરતામાં છે એવું તેઓ દૃઢપણે
માનતા. વિચારપુરુષ ડૉ. બાબાસાહેબના જીવન પર સર્વાધિક પ્રભાવ બુદ્ધ,
કબીર અને જ્યોતિબા ફૂલેનો હતો.

‘બંધારણના ઘડકૈયા’ ડૉ. બાબાસાહેબે ‘મુક્તનાયક’ ઉપરાંત ‘બહિજ્ઞત ભારત’,
‘જનતા’, ‘પ્રબુદ્ધ’ ભારત જેવા સમાચારપત્રો પણ ચલાવ્યાં. પોતાના વિચારો
એમણે કેટલાંક અંગ્રેજી પુસ્તકોમાં પણ પ્રગટ કર્યા છે. જેમાં “ધ પ્રોબ્લેમ ઓવ
રૂપિ” અને ‘બુદ્ધ એન હિઝ ધમ્મ’ મુખ્ય છે.

આવા મહાન દેશભક્ત દલિતો અને વંચિતોના ઉદ્ઘારક, ગરીબોના બેલી
અને સ્ત્રીઓના પક્ષધર ડૉ. બાબાસાહેબ આંબેડકરનું દેહાવસાન 6 ડિસેમ્બર,
1956માં થયું. પરંતુ પોતાના મહાન વિચારોથી તેઓ આજે પણ આપણી
સાથે છે.

ભારતમાતાના આ સાચા રત્નને ઈ. સ. 1990માં આપણા દેશે મરણોત્તર
'ભારતરત્ન' ના ઇલકાબથી નવાજ્યા. 'ભારતરત્ન' અને બંધારણના ઘડકૈયા
ડૉ. બીમરાવ આંબેડકરને હૃદયપૂર્વક વંદન !

શબ્દાર્થ

પોરસાયેલા

- પ્રસન્ન થયેલા
- દાબી ન શકાય તેવું
- જ્ઞાનરૂપી યજ્ઞ
- વધારાનો સમય, નવરાત્રાશ
- સહેલાઈથી ન મળે તેવું
- દર પખવાડિયે પ્રકાશિત થતું સામયિક
- પ્રગતિ, વિકાસ
- ઘરેણું
- ફાળો (ખજાનો)

અદ્ભુત

જ્ઞાનયજ્ઞ

કુરસદ

દુર્લભ

પાક્ષિક

ઉન્નતિ

આભૂષણ

નિધિ

ઇલક્ટ્રાબ

મરણોત્તર

ગુરુમંત્ર

- માન બતાવવા સરકાર
- તરફથી અપાતું સન્માન, ચંદ્રક

- મૃત્યુ પછીનું
- ગુરુ દ્વારા અપાતો મંત્ર

સ્વાધ્યાય

પ્રશ્ન : 1 નીચેના દરેક પ્રશ્નોનો ઉત્તર એક એક વાક્યમાં લખો.

1) ડૉ. ભીમરાવ આંબેડકરનો જન્મ કયાં થયો હતો ?

જવાબ : ડૉ. ભીમરાવ આંબેડકરનો જન્મ મધ્ય પ્રદેશના મહુ ગામમાં 14 એપ્રિલ, 1891 માં થયો હતો.

2) ડૉ. ભીમરાવનાં માતાપિતાનાં નામ જણાવો.

જવાબ : ડૉ. ભીમરાવનાં માતાનું નામ ભીમાબાઈ અને તેમના પિતાનું નામ રામજુલાઈ હતું.

3) ડૉ. ભીમરાવને પિતા પાસેથી વારસામાં શું મળ્યું હતું ?

જવાબ : ડૉ. ભીમરાવને પિતા પાસેથી વારસામાં પ્રેમ મળ્યો હતો.

4) ડૉ. ભીમરાવની વાંચનપ્રીતિ કેવી હતી ?

જવાબ : ડૉ. ભીમરાવની વાંચનપ્રીતિ અનન્ય હતી, તેઓ પેટની ભૂખ વેઠીને પણ પુસ્તક ખરીદતા અને વાંચતા હતા.

5) આંબેડકરને કઈ વાત કહતી હતી ?

જવાબ : વ્યક્તિમાં આવડત હોય તો તે જોવાતી નહોતી, પણ જ્ઞાતિ જોવાતી હતી, આ વાત આંબેડકરને કહતી હતી.

પ્રશ્ન : 2 નીચેના પ્રશ્નોના ઉત્તર વિચારીને લખો :

(1) આ પાઠમાંથી ડૉ. બાબાસાહેબના કયા ગુણો તમને વિશેષ ગમ્યા?

**જવાબ : આ પાઠમાંથી ડૉ. બાબાસાહેબના આ ગુણ મને ગમ્યા : વિદ્યાપ્રીતિ,
અન્યાય સામે લડવાનું ખમીર, સ્ત્રીના અધિકારો મેળવવાની શુભનિષ્ઠા વગેરે.**

**(2) આ પાઠમાં તમે ડૉ. બાબાસાહેબની વિદ્યા મેળવવાની ધગશ વિશે જાણ્યું,
તમે વિદ્યા મેળવવા કેવા પ્રયત્નો કરશો ?**

**જવાબ : ડૉ. બાબાસાહેબ જીવનમાં જે લક્ષ્ય સિદ્ધ કરવા માગતા હતા તે વિશે
ઉંડો અભ્યાસ કર્યો. અમે પણ અમારું લક્ષ્ય નક્કી કરી, એના વિશે ઉંડો
અભ્યાસ કરીશું.**

(3) ડૉ. ભીમરાવના ઘડતરમાં કયા ત્રણ મહાપુરુષોનો ફાળો છે ?

જવાબ : ડૉ. ભીમરાવના ઘડતરમાં આ ત્રણ મહાપુરુષોનો ફાળો છે : બુધ્ય,
કબીર અને જ્યોતિબા કૂલે.

(4) ડૉ. ભીમરાવના જીવનનાં મહત્ત્વનાં કાચો કયાં કયાં છે ?

- 1) સ્વતંત્ર ભારતના બંધારણના ઘડકૈયા તરીકે મહત્વની કામગીરી
- 2) ધર્મનિરપેક્ષ આદર્શો અને સિદ્ધાંતો
- 3) અસ્પૃશ્યોની હિતરક્ષા, મૂળભૂત હકો અને માનવના ગૌરવની જગવણી
- 4) સામાજિક ન્યાય તેમજ નારીગૌરવ માટે મથામણ.

5) 'ભારતરન' એ ભારત સરકાર દ્વારા મળતું સન્માન છે. ડૉ. આંબેડકર સિવાય જેમને 'ભારતરન' સન્માન મળ્યું હોય તેવા પાંચ મહાનુભાવોનાં નામ જાણીને લખો.

જવાબ : 'ભારતરન' ઉપાધિથી સમ્માનિત મહાનુભાવો :

- 1) ડૉ. સર્વપલ્લી રાધાકૃષ્ણન (1954)
- 2) પંડિત જવાહરલાલ નેહરુ (1955)
- 3) આચાર્ય વિનોબા ભાવે (1983) મરોણોત્તર
- 4) ડૉ.એ.પી.જે. અબ્દુલ કલામ (1998)
- 5) સચિન રમેશ તેંડુલકર (2014)

પ્રશ્ન : 3 નીચેના શબ્દોના સમાનાર્થી શબ્દો લખો :

1) નવાઈ = અચરજ

2) મહત્વ = અગત્ય

3) હદય = હૈયું

4) તંગી = અછિત

5) ગરીબ = નિર્ધન

પ્રશ્ન : 4 નીચેના શબ્દોના વિરુદ્ધાથી શબ્દો લખો :

(1) અંધકાર \times પ્રકાશ

(2) અનુકૂળ \times પ્રતિકૂળ

(3) દુલ્લાગ્ય \times સદભાગ્ય

(4) દોષ \times નિર્દોષ

પ્રશ્ન : 5 નીચેના દરેક શબ્દનો વાક્યપ્રયોગ કરો :

- 1) બુધ્ધિમાન : બુધ્ધિમાન વ્યક્તિ આદરપાત્ર હોય છે.
- 2) ગ્રંથ : આંબેડકરે ઘણા ગ્રંથ વાંચ્યા હતા.
- 3) શિષ્યવૃત્તિ : અમારી શાળામાં તેજસ્વી વિદ્યાર્થીને શિષ્યવૃત્તિ આપવામાં આવે છે.
- 1) ભારતરળન : આંબેડકરને ભારતરળનનો ઈલકાબ મળ્યો હતો.

પ્રશ્ન : 6 નીચે દર્શાવેલા મહાપુરુષોએ આપેલાં સૂત્રો લખો :

- 1) ગાંધીજી : ‘ મારું જીવન એ જ મારો સંદેશ ’
- 2) વિનોબાળુ : ‘ સબ ભૂમિ ગોપાલ કી .’ ‘ જય જગત ’
- 3) વિવેકાનંદજી : ‘ ઉઠો, જાગો અને ધ્યેયપ્રાપ્તિ માટે મંડયા રહો ’
- 4) સુભાષચંદ્ર બોઝ : ‘ તુમ મુજે ખૂન દો, મૈં તુમ્હેં આઝાદી ફુંગા ’
- 5) લોકમાન્ય ટિળક : ‘ સ્વરાજ મારો જન્મસ્થિધ્ય અધિકાર છે. ’
- 6) જવાહરલાલ નહેરુ : ‘ આરામ હરામ હૈ ’
- 7) ડૉ. અંબેડકર : ‘ સ્વાવલંબન જ સાચી સહાય છે. ’

પ્રશ્ન : 7 રૂઢિપ્રયોગોનો અર્થ આપો :

પગે પાંખો ફૂટવી

- ખૂબ જ ઉત્સાહમાં આવી જવું

પેટે પાઠા બાંધવા

- ખૂબ જ દુઃખ વેદવું

લોફાના ચણા ચાવવા

- અત્યંત મુશ્કેલ કામ કરવું

આકાશ-પાતાળ એક કરવાં

- ખૂબ જ મહેનત કરવી

THANKS

FOR WATCHING